

Bogen har præcise henvisninger, et udmærket register og en up-to-date bibliografi og vil sikkert blive hyppigt anvendt i universitetsundervisningen, netop fordi den bringer så mange nye synspunkter og samtidig kan danne udgangspunkt for diskussioner af den anvendte metode. **KARL-ERIK FRANDBEN**

ECKARDT OPITZ: Österreich und Brandenburg im Schwedisch-Polnischen Krieg 1655–1660. Vorbereitung und Durchführung der Feldzüge nach Dänemark und Pommern. Wehrwissenschaftliche Forschungen, Abteilung Militärgeschichtliche Studien, herausgegeben vom Militärgeschichtlichen Forschungsamt Bd. 10. Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1969. X, 361 s. Kort. DM 38,-.

Den del af de for Danmarks historie så skæbnesvangre krige mod Sverige 1657–60, der udspillede i Jylland, har langt om længe fået en veldokumenteret, videnskabelig behandling. De demografiske og sociale følger af krigen i Jylland er tidligere behandlet af Aksel Lassen i bogen *Skæbnedret 1659* (Århus 1958), men i studiet af den politiske baggrund har man hidtil været henvist til J. A. Fridericias *Adelsvældens sidste Dage* (1894), som tilmed behandlede denne del af krigen ret perifert, og de militære begivenheder er hidtil kun behandlet i enkelte detail-undersøgelser.

Fra udenlandsk side er det kun polske historikere, der har ofret synderlig interesse for dette felttog, sikkert inspireret af polakken Jan Paseks velkendte farverige erindringer fra sin deltagelse i krigen. Den grundlæggende forskning på grundlag af dansk og polsk materiale blev foretaget i 1930-erne af Władysław Czaplinski («Polacy z Czarnieckim w Danii», *Rocznik Gdański* 1936 – et arbejde som Opitz ikke udnytter) samt af Adam Kersten i hans Czarniecki biografi fra 1963 (jvnl. *Historisk Tidsskrift* 12. rk. II (1966–67) s. 247f.), som dog bortset fra pamflet-litteratur ikke har tilføjet emnet nyt kildemateriale.

Det er således et jomfrueligt emne Opitz har behandlet, og han har kunnet benytte store arkiv-grupper, som næsten helt har været forbigået af tidligere forskning. Dette gælder først og fremmest den kejserlige feltmarskal Montecuccolis feltarkiv, der findes særdeles velordnet i Kriegsarchiv i Wien og indeholder såvel de indkomne breve som koncepter til eller kopier af de udgåede. De brandenburgske militære arkiver er stort set gået tabt, men i det tidligere præjssiske statsarkiv nu Deutsches Zentralarchiv i Merseburg i Østtyskland findes kurfyrst Frederik Wilhelms arkiv i nogenlunde uskadt stand. Her har Opitz bl. a. haft det held at finde en kilde, som de polske forskere mærkelig nok har overset, nemlig en tysk oversættelse af et nu forsvundet polsk diarium fra felttoget.

Derudover har Opitz udnyttet den danske generalkrigskommissær Ditlev v. Ahlefeldts arkiv på godset Hasseldorff i Holsten, som ikke har været brugt af forskningen siden L. Bobé i 1896 udgav v. Ahlefeldts memoirer.

Opitz har udnyttet de nævnte samlinger samt flere andre arkiver systematisk og tilsyneladende udtømmende. På denne baggrund kan det undre, at han ikke har brugt Rigsarkivet i København. I samlingen Tyske kancellis udenrigske afdeling, Brandenburg A II, B og C findes således adskillige indberetninger

fra forhandlinger med de allierede under krigen samt centrale dele af Ditlev v. Ahlefeldts arkiv, der er udtaget af arkivet på Hasseldorff. Sådanne undersøgelser ville vel næppe have ændret ved de afgørende konklusioner, men havde kunnet nuancere fremstillingen og yderligere skærpe forfatterens berettigede mistillid til værdien af Ditlev v. Ahlefeldts memoirer (bl. a. Ahlefeldts fremstilling af beslutningsprocessen ved iværksættelsen af felttoget i august 1658).

Værket er udkommet i en militærhistorisk skriftrække og har da også som hovedsigte fremstillingen af de militære forhold bl. a. ved rekonstruktion af styrkelister, skildring af de enkelte slag illustreret ved en række glimrende kortskitser, samt analyser af den anvendte strategi og taktik på baggrund af Montecuccolis teoretiske skrifter. Men i modsætning til mange traditionelle militærhistoriske værker har bogen den store fortjeneste, at den ikke behandler de militære forhold og begivenheder isoleret, men hele tiden lægger vægt på vekselvirkningen mellem de politiske beslutninger og den militære situation. Et gennemgående træk i afhandlingen er således analyser af, hvorledes koalitionen mellem Østrig, Brandenburg, Polen og Danmark fungerer i praksis, med perspektiver der rækker langt ud over afhandlingens kronologiske rammer.

Undersøgelsen viser overraskende nok, at det ofte er den svageste part i koalitionen, nemlig Polen, der får sine politiske mål trumfet igennem ved trusler om at slutte separatfred med Sverige og svinge over til det franske parti i Europa. Allerede det 19. årh.s forskere (især E. Haumant: *La guerre du nord et la paix d'Oliva*, 1893) pegede på, at rivaliseringen mellem datidens supermagter Frankrig og Østrig havde stor indflydelse på krigsføringen i Norden. Men for første gang dokumenterer Opitz, hvorledes det allerede fra årsskiftet 1658/59 træder klart frem, at afgørelsen i denne krig vil ske ikke ved hjælp af våben men ved diplomatiet. Analyser af de enkelte militære beslutninger viser, hvorledes disse næsten fra krigens begyndelse må underordnes hensynet til stormagternes politik. De efter tidens forhold store allierede hære skulle ikke så meget tilføje fjenden afgørende nederlag, som ved deres tilstedeværelse tvinge ham til forhandlingsbordet. Det vigtigste for såvel kejser Leopold I som for den store kurfyrste var derfor, at hæren blev opretholdt i god stand, det vil sige fik rimelige forsyningsområder. Det er i konsekvens af dette, at man i juni 1659 forsøger en overgang til Fyn. Tidligere forskning (især Fridericia) har antydnet, at forsøget ikke var alvorligt ment, men Opitz understreger, at forsyningssituationen i Jylland var så alvorlig, at hæren enten måtte over til Fyn eller helt trækkes væk fra Jylland. Det viste sig ved flere forsøg, at uden nederlandsk flådestøtte kunne en overgang til Fyn ikke gennemføres, og en sådan støtte ville Generalstaterne på daværende tidspunkt af hensyn til Frankrig og England ikke yde.

Derfor måtte kurfyrsten modstræbende i august 1659 gå med til de fra foråret 1659 med stigende styrke fremførte kejserlige krav om et angreb på svensk Pommern med hærens hovedstyrke. Hensigten hermed skulle dels være at befri Polen fra de derværende kejserlige styrker, dels på denne måde at lette det franske pres mod Spanien, som kejseren af politiske grunde var afskåret fra at hjælpe direkte.

Bogen er særdeles velskrevet med grundige henvisninger til kilder og litteratur. Det skal dog bemærkes, at skildringen af baggrunden for Roskildefreden er meget overfladisk, ligesom det virker ejendommeligt at begivenhedsforløbet

orklares ved et langt citat fra den tyske udgave af Ludvig Holbergs Danmarks-historie fra 1759. Dateringerne angives konsekvent efter den gregorianske kalender, men på siderne 63-65 (udviklingen frem til freden i Roskilde) anvendes ligeså konsekvent den julianske kalender.

Når en enkelt mand skal behandle et så stort emne, kan man naturligvis ikke med rette forlange, at alle aspekter skal medtages. Det havde dog været interessant, om Opitz havde kunnet redegøre for krigens finansiering, forsynings-systemet og krigshandlingernes betydning for civilbefolkningen. I en ekskurs analyseres dette forhold dog for hertugdømmernes vedkommende. Opitz når som Aksel Lassen (men i modsætning til polske forskere, især Adam Kersten) til den konklusion, at det er berettiget når krigen i den folkelige tradition har fået navnet polakkrigen, da disse tropper virkelig har hørt til de mindst disciplinerede blandt de allierede og har gjort sig skyld i systematisk udplyndring af befolkningen.]

KARL-ERIK FRANSEN

ADAM HOMECKI: Produkcja i handel zbożowy w latyfundium Lubomirskich w drugiej połowie XVII i pierwszej XVIII wieku. (Kornproduktion og kornhandel på Lubomirski-godserne ca. 1650-1750). Russisk og fransk resumé. Polska Akademia Nauk - Oddział w Krakowie, Prace Komisji Nauk Historycznych nr. 27. Wrocław, Warszawa, Kraków 1970. 135 s. 1 kort. 3 + 149 statistiske tavler. 25 zloty (2.50 \$).

Et stort polsk gods kompleks' kornproduktion og kornhandel i nedgangsperioden fra Svenskekrigen i midten af 1600-tallet til tiden efter Den store nordiske krig er emnet for bibliotekar ved Czartoryski-biblioteket i Kraków, Adam Homeckis doktorafhandling fra 1966, der nu er blevet trykt. Lubomirski-familien, der voksede frem i 1500-tallet, blev snart en af Polens mægtigste slægter (jfr. HT 12. rk. V, s. 245-246), hvis besiddelser strakte sig vidt omkring i det nuværende Sydøst-Polen samt i Ukraine. Kun fra den del, der senere kom i Sanguszkofamiliens eje, er der bevaret godsarkiver, og det er særlig godser, der ligger i Kraków- og Sandomierz-områderne (»Lille-Polen«); dog er der også nogle »russiske«, d.v.s. fra de nuværende sydøstlige grænseområder. Kronologisk samler kilderne sig om 1650'erne og 1660'erne samt 1700-tallet (medens sidste fjerdedel af 1600-tallet er dårligt repræsenteret), og de afspejler således især økonomien i krigs- og efterkrigstider.

Lubomirski-godserne var først og fremmest indstillet på at sælge korn til Gdańsk, men når forholdene under krigen hindrede det, blev kornet i stedet afsat på det lokale marked, hvad der efter Homeckis mening må have ødelagt økonomien for de bønder, der normalt solgte lokalt. Det lykkes forfatteren at give et godt billede af korntransportens organisation og de forskellige private flodhavne, hvorfra kornet sejlede videre til Gdańsk til salg. Kun i sjældne tilfælde blev det her oplagret, da det medførte ekstra omkostninger. Blandt agenterne i byen nævnes Christian Bartsch, der også vides at have formidlet køb af avlsheste i Danmark (vistnok i 1730'erne). Leverancerne til Gdańsk fra det samlede gods kompleks kendes kun fra få år, nemlig 1726, 1729 og 1740, hvor det var henholdsvis 434, 522 og 391 last (à godt 3 hl.). Tilsyneladende var der